

А.ОСМОНОВДУН ЧЫГАРМАЧЫЛЫГЫНДА СҮЙҮҮ ТЕМАСЫНЫН ЧАГЫЛДЫРЫЛЫШЫ.

Макалада акындын бийиктигин даңазалап турган чыгармаларындагы сүйүү темасынын купуя сырларынын ар тараптуу ачылышы, махабат илебенин өчпөс поэзияга тийгизген таасири туурасында сөз болмокчу.

Адам баласынын ички жан дүйнөсүн, кулк-мүнөзүн поэзияда чагылдыруу менен көркөм образдардын инсан белгилеринин ачылышы улуттук адабиятыбыздын кенен арыш алып өсүп келе жаткандыгынан кабар берет. Айтыла турган ойдун ажарын ачуу максат, дагы да болсо, классик акын – Алыкул Осмоновдун көөнөргүс чыгармаларына багытталмакчы. Дегеле дүйнөлүк адабияттардын кайсынысына кайрылбайлы, кайсы жанрды албайлы, түбөлүктүү тематикадан болгон сүйүү темасы өтө чебердикте ачылып көркөм тереңдикте жазылып чыгармачыл адамдардын көңүлүн буруп келет. Алардын ичинде Алыкулдун сүйүү лирикалары да кеңири орун алган. Акындын сүйүү ырлары жалаң гана жөнөкөй ойдун жемиши болбостон, ички сезимдин да ийгиликтүү жемиши болуп, окурмандардын жан дүйнөсүн ойготуп, чыгармалардан ажырагыс касиетти пайда кылды.

«Ар кандай чыгарма турмуштун жаң жагын ачып берсе гана, өнөр чыгармасы боло алат» - (Л.Толстой) деген омоктуу ой Алыкулдун чыгармачылыгындагы бурулушка дал келет (1, 172-б.).

Ал 1938-жылы грузин элинин улуу акыны Шота Руставелинин «Жолборс терисин кийген баатыр» аттуу сүйүү дастанын которууга бел байлады. «Айтса - айтпаса, жазуучунун өмүрүн карыштап, дүйнөнүн бардык жыргалынан кечип, айлап-жылдаган тынымсыз мээнеттин кууралына чыдоого мажбур кылган – өзүнүн жүрөгүнүн тереңинде жаткан, күндүзү тынчтык, түнкүсүн уйку бербеген кандайдыр бир ой, идея» (М.Борбугулов)(1, 210-б.).

Жогоруда М.Борбугулов белгилегендей, пафостун күч алышы менен акындын тунгуч махабаты айкалышып жүрүп отурган. Бул туурасында адабият майданындагы сынчы- адабиятчылар өз баамдарын жазып келишет. Жазуучу К.Жусупов өз баянында мындай дейт: «Чыгармачылык улуу ишке баш уруу эркиндигинде таланттан башка адагенде жүрөктү козгогон өзүндүн көзүн жеткен окуяң болсо, ошончолук көркөмдүк-эстетикалык даярдык, билим, маданиятын 192

ички жоромолдоо сезимиң күчтүү болсо, ошондо чыгарма жаралат окшобойбу!» (2,48-б.).

Жазуучу айтып тургандай, Алыкулдун котормочулук ишке баш коюшуна бардык сапаттар дал келип жана ошону менен бирге эң негизги мотив – бул акындын махабат дартына чалдыгышы эле. Улуу поэманын окуялары, өзгөчө сүйүү мамилелери жаш акындын сугун арттырып, тезинен колго алып которууга ашыктырган. Алыкулдун алгач сүйүүгө кабылышы, бирок сүйгөнүнө жетпей калышынан улам көкүрөк толо махабаттын күйүтү күчөп, ээликтирип, аны алга жетелеп жөнөдү. Муну акын өз «Жазуучулук баянымда» мындай деген: «1938-жылдын май айынан баштап, ушул улуу поэманы которууга кириштим. Ушул айда мен өмүрүмдө биринчи сүйгөн Айдай Жигиталиева деген кыз менен ажырашкан болчумун. Анын себеби эмне экенин ушул күнгө чейин билбейм. Өз ичимден: «Бул күйүттү ыр менен басуу керек жана өзүмдү таанытуум керек,» - деп, коём да, бардык намысым менен иштейм. Поэмадан ажырай албайм, көп убактарда таң атканга чейин отурам. Окуйм, котором, таң калам, кубанам! ...Дүйнөдө мен гана бактылуумун деп ойлойм!» (3, 92-б.).

Жогоруда эскерменин аягына көңүл бурсак, учурдагы чексиз бактылуулукка өзгөчө басым коюлган. Чындыгында, акындын сүйүү сезимин кытыгылап, тизмектеле, түрмөктөлө ойлор келип, жан дүйнөсүнө тынчтык бербей ташкындап, поэмадагы сүйүү кылдары акындын жүрөгүнүн түпкүрүндө чертилип жатса, анда ал – бакыт эмей эмине!

Акын поэманы өтө эркин которгон, анда биринчи чыккан китептеги бөлүмдүн аягында төмөнкүдөй сүйүү ыры бар:

Махабат - өпсөң таттуу бала тура,
Тагдыр куш мөл-мөл эткен талаа тура.
Бул дүйнө бир өң эмес алп тура,
Махабат жүрөктү эзген жара тура.
Ашыктык алоолонуп күйсө дагы,
Тагдырга мунун баары даба тура

Бул ыр түрмөктүн образдык курамында салыштыруу, кейиптештирүү, алмаштыруу катары колдонулган троптор махабат менен бирдей салмакта туруп өзүнүн арзуусун чындыктын негизинде берген. Ошентип, поэма которулуп, зор ийгиликтин аркасында эл сүймөнчүлүгүнө ээ болуп айрыкча мазмунду толук сактап, өз сөзү менен махабатты даңктап, айыл жериндеги жаштарга өзгөчө таасир калтырды. Акын улуулук даражасына жеткире жар салып, чыгармадан өзүнүн махабат дартына даба болорлук ырахат алды. Кийинки жылдары акын рухий дүйнөсү улам баюу менен өз чыгармачылыгында көркөмдүктүн каражаттарын пайдалануунун жаңы жолуна түшө баштады. Ырларында адам турмушунун ажарын ачып берүүгө мурда көбүрөөк пайдаланылган көркөм каражаттардан баш тартып, жаңы үнөмдүү жол менен чагылтуу, өтө таасирдүү, толук, даана берүүгө өттү. «... Поэзия чыгармасынын кадырын белгилөөчү чек – анын чындыкка дал келиши» (Белинский В.Г.) (1,341-б.) деген сынары, акындын сүйүү лирикаларында чындыктын негизинде көркөм каражаттарды өтө ыктуу пайдаланууда образ түзүүнүн эң сонун үлгүлөрүн берген. Алыкул өз сүйгөнүнө күнөө койбостон тунук махабаттын кадырына жетип, тескерисинче, чыйралууну үйрөнүп, аялзаттын сезимине, назиктигине суктануу менен ырлар жазууну улантты. Акын Айдайга арнап ыр жазса да анын атын атабаганы, анын атын туш келди пайдалангысы келбегени да ыйык махабатка болгон таазим этүүдөн кабар

берет. Ошол эле учурда «ай», «айдай» деген сөздөрдү поэмада басымдуурак жана өтө ыктуу пайдалануусунан улам акын Айдайын жүрөгүнүн түпкүрүндө көзү өткөнчө сактаганын туюп келебиз. Акындын жалпы чыгармачылыгына кайрылсак сүйүү лирикалары анча көп эмес. Айрым чыгармачыл адамдар берейин деген оюн өтө татаалданып, өтө көп күч жумшашат да көлөмү чоң чыгармага чакан мазмунду беришет. Тескерисинче, Алыкул ырларында конкретүүлүктү, кыскалыкты жогорку деңгээлде колдонуп, кичинекей эле көлөмгө зор мазмунду сыйдыра алган. Акындын жекече сезимге берилүүсү өтө күчтүү болгондуктан өзүнүн тунгуч, жалгыз махабатына өтө аяр мамиле кылып, аны асырап келген. Алыкулдун «Аялга» деген ырында традициялык сүрөттөп көрсөтүү принциптери колдонулган. Бул ырда:

Көпкөк асман жерге түшсө жарылып,
Кыян жүрсө жердин үстү тарылып.
Ал кыяндан өтөр элем кыйналбай,
Бир көз караш кубатыңды жамынып.

Сүйүүнүн күчүн мындан артык айтууга мүмкүн эмес. Акындын чыгармачылыгынын бышып турган мезгилиндеги дээрлик бардык ырларынан ой жүгүртүүнүн философиялык тереңдиги байкалат. Алыкулга чыгыштын поэзиясынын образдуулук касиетинин күчтүүлүгү зор таасир этип, ал өзүнүн ырларында троптун түрлөрүн ыктуу колдоно билген.

1939-40-жылдары акын ырлар жазып, ал кол жазманы кийин бүтүндөй өрттөп салган. Айрым сынчылар баамдагандай, өрттөлгөн чыгармалар ашыктык күйүтүн, сүйүүнүн эссиздигин айгинелесе керек. Ырас, ошол учурда ал сүйгөнүн жоктоп, котормосун Айдайы окубай калганына өкүнгөн экен. Ошондо да тагдырдын таш боордугуна моюн сунбай, ичинен бушайман болуп азап чексе да сыртына чыгарбай, жалгыздыкта мөгдөп чөгүп кетпей чыгармачылыгын уланткан. «Лирика» аттуу кол жазмасын өрттөп салышы, бирок өрттөгөндөн кийин окурмандар алдында эскеришин жазуучу К.Жусупов мындайча баамдайт: «Чамасы, Алыкулдун күйүттөн чыккан ырлары ошончолук аянычтуу, ызалуу, күчтүү чыккан Менимче, акын махабат дартын бийик устаттыкта жазган белем. Непада жансыз ыр саптарын жазган болсо, ээсине ошончолук таасири кереметтүү болбосо, «Жазуучулук баянымда « түк кеп кылбас да, эстебес да эле. Ал бул жерде өзүн актануу эмес, өзүнүн кайгысы эмес, адамдарга нак сулуулук тарта албай калгандыгына өкүнүп, айтып жатып жүрбөсүн?!» (2,77-б.).

Жогорудагыдай жүйөлүү ойлордон улам, эгер ошол махабат күйүтү, жан дүйнөсүнүн албууттанган учуру өрттөлбөй калганда сүйүү лирикаларынын ажары андан да терең ачылат беле деген ойлор кездешет. Чыгармачыл адамдар өздүк табитине жараша, Алыкулдун чыгармачылык деңгээлинен алып ар кандай пикирлер айтып келишет. Бул бир жагы. Экинчиден, ал жарыкка чыкпаган чыгармаларды андай болушу мүмкүн, мындай болушу мүмкүн деген божомолдоолорго таянып, бүдөмүк тыянактарды кошуу менен акындын чыгармаларын баалоо, менимче туура эмес. Мындай талаш-тартыш маселелер колдо бар эмгектердин тегерегинде козголушу абзел. Жүрөк кылдарын черткилеп, аны керемет күүгө салган акындын сүйүү лирикаларында дагы төмөнкүдөй саптар кезигет:

Жылан таштап, заар төгүп чачып от,
Эрк сеники, шылдың кылмак, ойномок.

Бирок түшүн, акылың кем жаш сүйүү,
Ошентсе да сенден көңүлүм калган жок.

Билем анын туш тарабы терең жар,
Өзү зоока, куш жете албай болгон зар...
Эгер сүйүү күчтүү болсо өлүмдөн,
Мен сүйүүгө теңелүүгө акым бар.
(«Сүйүү жана мен»)

Мында акын чымыркана изденип, толкуган терең ойдон улам, ыймандай сырын окурманга тартуулайт. Ал салыштыруу аркылуу, куш сымал махабатка жетпей зар болгондугун айтат. Ошондой эле ырда, сүйүүнүн эссиздигин айтуу менен бир эле учурда контрасттык негизде сүйүүнүн күчтүүлүгүн ал махабат күчүнө теңеле ала турган дараметин билдирет. Алыкулдун сүйүү ырларынын тематикасы бир болсо да ар бир ырында ар башкача ой толгойт. Ошондуктан түмөн ойлордун түркүмүнө жаралган ырлардын сапаты артылып, өз учурунда кандай бааланса, азыр да күнү бүгүнкүдөй ар бир окурмандын жүрөгүнөн түнөк таап келет. Акын сүйүүгө болгон жекече эмоциясын, учурда аны кандай сезим ээлегендигин оптимисттик маанайда өз чыгармачылыгында эң сонун чагылдырып бере алган. Алыкулдун сүйүү лирикаларынан сырткары кыргыз поэзиясына түздөн-түз поэтикалык салым кошкон анын лирикалык поэмалары болду. Акындын поэмалары канчалык салмактуу, өзгөчө экендигине кыскача токтололу. Анын поэмалары кыска, турмушта кезиккен жөнөкөй учурду өтө кылдаттык менен типтештирет. Чыгармаларынын дагы бир өзгөчөлүгү анын кыска көлөмдө болуп, бирок окуялардын жүрүшүнүн курчтугу эсептелет. Акындын поэмага карата ой жүгүртүүсү, андагы легенда, аллегория, чындыкты сүрөттөө, философиялык көз караштар жогорку деңгээлде берилген. Негизинен эпикалык элементтер чыгармаларда кезиккени менен алар анча мааниге ээ болбойт да лирикалык поэмалар катары алынат. Акындын дээрлик көпчүлүгүнүн поэмаларынын негизги өзөгүн сүйүү маселеси түзөт. Ал тууралуу Ш.Уметалиев өз эмгегинде мындай дейт: «Алыкул Осмоновдун поэмаларындагы лейтмотив – тунук сүйүүнүн салтанатына карата ырдалган гимндер. Алардын кайсынында болбосун сүйүү проблемасы биринчи планга коюлган жана ал бардык терс көрүнүштөрдү, жат нерселерди жеңип чыгат» (4, 108-б.).

Жогорудагы сынчынын оюна кошулууга толук негиз бар. Анткени акындын поэмаларындагы тандап алган образдары кайталангыс, көөнөргүс жана оригиналдуу. Ошондуктан ар түрдүү боектогу жандуу портреттери бүгүнкү күнгө өнүп кетпей өз калыбында эл аралап келет. Бул ойду К.Асаналиевдин поэмаларга карата айтканы бекемдейт: «Акындын «Толубай сынчыдан» тартып, «Эшимкандын терегине» чейинки поэмалары кыргыз поэзиясынын мейкиндигин кеңиткен поэма жанрынын жаңы көркөмдүк мүмкүнчүлүктөрүн, жаңы идеялык-тематикалык параметрин ачкан чыгармалардан болду» (5, 138-б.).

Ак Мөөр кыргыз элинин салт-санаа, үрп адатын, мурдагы жашоо турмушун баян эткен сүйүү жөнүндөгү дастан болуп эсептелет. Алыкулдун да бул дастанга кайрылуусуна Ак Мөөр менен Болоттун сүйүүсү түрткү болгон. Ал тууралуу пьеса жазып, бир аз убакыттан кийин, поэма жазууга киришкен. Анда төмөнкүдөй ыр сабактары бар эле:

«Өткөн күн, опосуз күн бей бактылуу,
Тынчы жок токсон миздүү, токсон кырлуу,

Жаанчыл, булуту көп март айындай,
Ал күндүн сулуулары жаштуу, ыйлуу» (2, 100-б.).

Жогорудагы ыр саптарында да өз сүйүүсүнө жетпей калган Ак Мөөр сулуу туурасында сөз башталган экен. Ошол замандын каары, тең укуксуздук, аялдар сезиминин тебелениши Ак Мөөр сыяктуу аялзатынын көз жашынын ары жагында катылып жаткан сыяктанат. Ар кандай себептерден улам болсо керек, акын бул поэманы андан ары улабаптыр.

Алыкулдун «Махабат» поэмасынын мазмуну терең жана анын идеясы – чыныгы сүйүүнү баалап барктай билген адам гана бактылуу боло тургандыгын көрсөтүүчү идея. Поэма туурасында А.Садыков өз пикирин мындайча билдирет: «Касым менен Күлшайдын бирине бут бүтүп, экинчисинин сокур көзүнүн көрө башташы романтиканын гана сыйкырдуу күчү эмеспи! Касым менен Күлшай махабат күчүн сөз менен эмес, канжар менен камчынын ысыктыгы аркылуу туюндурушат. Романтика – каалаган нерсени адамдын кыялында болтуруп, аны көкөлөтүп ырдоо, экинчи бир дүйнө жаратуу» (6, 79-б.).

Поэма романтикалык шарттуулук формасында жазылып, элдик легенда болсо да, акын көтөрүп чыккан идея адамды өзүнө багындырып, турмуш чындыгындай ишендирет. Ошентип, поэмадагы махабат күчүнүн бийиктиги зор көркөмдүк күчкө айланат. «Күлүйпа» аттуу поэманын окуясы да жогоркудай идеяда өөрчүйт. Мында чыныгы махабат үчүн турмуштун бардык кыйынчылыктарына туруштук берген Күлүйпанын образы жана аны жазыксыз жерден сүйүп калган лирикалык каармандын сырдуу образы берилет. Акын тандап алган образдарды күйүп жануу менен сүрөттөгөндүктөн окуп жаткан адамга ар бир лирикалык каарман өзү турган турпатында көз алдына элестейт.

Алыкулдун «Ким болду экен?» поэмасында да сүйүү темасы алдыңкы планга чыгат. Чыгарманын мазмунунда терең сыр жатат. Поэманы окуп баштаган адам аягына тезирээк чыгууга ашыгат. Анткени сыр түйүндүү теманын аталышы окурманга кызыгуу туудурат. Акын чыгармада чындыкты чындыктай сүрөттөө аркылуу сыр түйүндү чечет. Мында автор тарабынан жаралган өтө таамай, так сүрөттөөлөр окурманды кайдыгер калтырбайт. Чыгармада лаконизм басымдуулук кылуу менен ар бир окурманды көркөм ойлонууга мажбур кылат. Акырында Күлбөс кыз менен Баркалбастын тоо суусундай ташкындаган сезимдери бир жерден кезигишип, өз максаттарына жетишет.

Жогорудагы поэмадагы сыяктуу акындын сүйүү сезимине арналган чыгармаларын талдоого алсак, алар улам көркүнө келип улам ажары ачыла бермекчи. Мындай чыгармалардын жаралышына Шотанын дастанынын түздөн-түз тиешеси бар деп айтууга толук негиз бар. Алыкул өз өмүрүндө махабатка кабылууда анын кадырына жетип, ошол эле кезде көңүлү калып чыйралууну үйрөнгөн. Махабат илеби өчпөс поэзиянын, анын ичинен сүйүү лирикаларынын жеткиликтүү чыгышына түрткү болгон.

К.Жусупов Алыкулдун бүткүл чыгармачылыгына кайрылып жана да сүйүү ырларына да өзгөчө басым коюу менен төмөнкүдөй жыйынтыкка келет: «Таза сүйүүнү, адамдын өмүрүн, тирүүлүктү, табият-сулуулукту барктай, сүйө билүүгө, өзүндү баалоого, ички жан дүйнөндү көрө билүүгө, мезгилдин алдындагы ак – кызматка жарачу адам экенинди билүүгө түрткү болоорун акын билген. Акын бийиктигинин дагы бир жагы ушундадыр» (2, 72-б.).

Ооба...

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Алыкулдун сүйүү ырларын окуган сайын алардын ар бир сабынан таза сүйүүнүн купуя сырларынын ысык илеби уруп, жан –дүйнөң козголуп, сезимин тазарат.

АДАБИЯТТАР

1. Борбугулов М. Адабият теориясы. Бишкек, 1996-172, 210, 341-б.
2. Жусупов К. Ыр сабындагы өмүр. Ф.: «Мектеп», 1980-48, 77, 100, 72 б.
3. Мезгил жана Алыкул. Түзгөн : П.П.Казыбаев. Ф.: «Адабият» 1990-92-б.
4. Уметалиев Ш. Алыкул Осмонов. Ф.: Кыргызмамбас, 1958-108-б.
5. Алымов Б.. Кыргыз совет адабиятын окутуу методикасы. Ф., «Мектеп» 1984-138-б.
6. Садыков А. Адабий сын айдыңында. Ф.: Илим, 1979-97-б.